

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2024.17>

С. І. Марко

orcid.org/0000-0002-9778-0570

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства

Львівського державного університету внутрішніх справ

С. О. Заїка

orcid.org/0000-0002-8138-7598

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Екологічна злочинність на сучасному етапі розвитку суспільства як в Україні, так і за кордоном характеризується виникненням нових форм злочинної поведінки, еволюцією способів вчинення кримінальних правопорушень, неухильним підвищенням участі організованих злочинних груп, і співтовариств у їх вчиненні. Збільшення кількості злочинних посягань на довкілля та його компоненти посилює ситуацію екологічної кризи.

Організована екологічна злочинність, поряд з екологічним тероризмом та воєнними злочинами, що можуть призвести до масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, на сьогоднішній день становлять значну загрозу безпеці сучасної Української держави. Зокрема, О.В. Заїчко вказує, що тривожною тенденцією є збільшення частки організованої злочинності у сфері лісозаготівлі, в рамках якої досліджуваний злочин перетворився на системне прибуткове джерело нелегальних доходів з комплексною системою нелегальної лісозаготівлі, «коридорами» на державному кордоні та корумпованими зв'язками в державних структурах [1, с. 164].

Незважаючи на публічно визнане як вченими, так і засобами масової інформації зростання злочинності проти довкілля, такий стан речей не відображається у офіційній статистиці, що свідчить про високу латентність зазначених протиправних діянь. Як слушно зазначає В.Ф. Оболенцев, латентна злочинність охоплює не тільки «невідомі», а й свідомо «не враховані» органами охорони правопорядку злочини [2, с. 19]. Надзвичайно складно встановити точний масштаб екологічної злочинності у цій сфері у зв'язку з багаторівневим механізмом латентизації зазначених діянь через відсутність персоніфікованої потерпілої сторони, низький рівень екологічної право-

свідомості й добросовісності посадових осіб у сфері надкористування тощо.

Кримінальні правопорушення проти довкілля – це постійно прогресуюча форма злочинної активності, яка часто не визнає державних кордонів, при цьому її суспільна небезпека недооцінена. Це твердження є справедливим як для України, так і для інших країн. Незважаючи на той факт, що в Європейському Союзі (далі – ЄС) кримінальним правопорушенням проти довкілля приділяється пильна увага, розмір покарання, що призначається судами за їх вчинення, є мінімальним.

Сукупність вказаних обставин вказує на актуальність дослідження особливостей функціонування сучасної екологічної злочинності з метою вироблення заходів протидії суспільно небезпечним діянням, які, завдаючи шкоду довкіллю, знищують біологічну основу життєдіяльності та існування людини та інших живих істот.

Стан дослідження проблеми. Питання кримінально-правової та кримінологічної політики у сфері охорони навколишнього середовища у юридичній доктрині стали предметом дослідження таких сучасних вітчизняних науковців, як П.П. Андрушко, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, А.А. Вознюк, Е.М. Кісілюк, С.Б. Гавриш, В.В. Голіна, В.К. Грищук, Б.М. Головкін, О.М. Джужа, Т.В. Корнякова, О.М. Костенко, В.О. Навроцький, Н.А. Орловська, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, В.І. Шакур та інші. Науковий доробок зазначених вчених покладено в основу окремих висновків цього наукового дослідження.

Мета статті – аналіз дослідження особливостей функціонування сучасної організованої злочинності проти довкілля, сучасних інструментів боротьби з нею та внесення на основі цього теоретико-прикладних пропозицій з протидії зазначеним суспільно небезпечним діянням.

Результати дослідження. Значний внесок у вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у різних країнах робить організована злочинність, яка, порівняно зі звичайними кримінальними правопорушеннями, має набагато більшу суспільну небезпеку через її відмінні риси. До них, зокрема, належить довговічність і стабільність злочинної організації, яка в більшості випадків ефективно з організаційної та економічної точок зору управляє комплексом кримінальних дій, а також має здатність до мінімізації ризиків, що виникають у зв'язку з цим.

Організована злочинність не може бути оцінена виключно на основі певної кількості кримінальних правопорушень та залучених до неї осіб. Так, одиничний випадок діяльності злочинної організації може демонструвати характерну для певного регіону (чи навіть держави) модель злочинної поведінки.

Існуючі у законодавстві держав – членів ЄС визначення поняття організованої злочинності містять загальні базові елементи. По-перше, організована злочинність спрямована на діяльність з отримання прибутку і є чинним на постійній основі «підприємством», орієнтованим на ринок, зокрема нелегальний. По-друге, їй характерне планування діяльності, залучення до неї фізичних осіб та комерційних структур, створення злочинних мереж. По-третє, діяльності організованих злочинних угруповань властива диверсифікованість. Найчастіше одним організованим угрупованням вчиняються кримінальні правопорушення різної спрямованості. По-четверте, в ході вчинення злочинних дій організовані групи постійно роблять спроби зниження ризиків притягнення до відповідальності шляхом застосування сили та використання фінансових засобів для підкупу посадових осіб. Тут чітко простежується взаємозв'язок між активністю організованих злочинних угруповань та загальним рівнем корупції, що є типовим і у випадку вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля. Оскільки навіть незначний корупційний прояв у сфері екологічних відносин може спричинити значні негативні наслідки для навколишнього середовища, а завдані збитки неможливо в окремих випадках компенсувати, при розробці та реалізації механізмів протидії корупції необхідно повною мірою враховувати галузеву специфіку. По-п'яте, кримінальні правопорушення проти довкілля, вчинені організованими злочинними угрупованнями, логічно пов'язані з іншими категоріями кримінальних правопорушень, зокрема і економічними, наприклад з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Екологічна злочинність базується на суперечності екологічних та економічних інтересів суспільства: з одного боку, людина зацікавлена

в якості довкілля, що становить основу її життєдіяльності, з іншого – вона не в змозі відмовитися від економічних благ, що надаються їй сучасним суспільством, для отримання яких доводиться так чи інакше експлуатувати природні ресурси і цим порушувати баланс екосистеми Землі. При цьому усвідомлення необхідності їх раціонального використання найчастіше відходить на другий план, витісняється економічними інтересами, пов'язаними з бажанням негайного збагачення.

Прагнення отримання прибутку від незаконної діяльності, пов'язаної з експлуатацією природних ресурсів та довкілля, є одним з головних мотивів злочинної діяльності організованих угруповань. Така діяльність є високоприбутковою.

Глобалізація ринку міжнародної торгівлі з розвитком мережі Інтернет призвела до значного розширення ринків збуту, зокрема нелегально видобутих корисних копалин, бурштину та виробів з нього.

Однією з найбільш привабливих для діяльності організованих злочинних угруповань категорії кримінальних правопорушень проти довкілля належить незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, яка кваліфікується за ст. 246 КК України. Останніми роками обсяги знищення та розкрадання лісових ресурсів в Україні набули масштабів екологічного лиха, як свідчать вітчизняні й міжнародні експерти [3].

Внаслідок вирубки лісів знищуються екосистеми, біологічна різноманітність видів не тільки тварин, а й рослин, що мешкають на даній території, порушується гідрологічна рівновага, спостерігається ерозія ґрунтового покриву. Як відомо, ліси є своєрідними легкими планети і відіграють важливу роль як у очищенні атмосферного повітря, так і в поглинанні вуглекислого газу, що має парниковий ефект, тим самим перешкоджають процесу глобального потепління. Складно переоцінити негативний вплив таких злочинних посягань на стан довкілля, а також розмір шкоди, що завдається ними.

Що стосується України, то до чинників, що визначають кількість кримінальних правопорушень в певному регіоні, можна віднести: загальну площу території регіону, вкриту лісами, запаси лісових ресурсів, їх транспортну доступність та віддаленість від населених пунктів, економічну орієнтованість регіону та його економіко-фінансове благополуччя, зайнятість населення, активність природоохоронних органів та громадських природоохоронних організацій. Важливу роль відіграє також доступність ринків збуту деревини, здобутої нелегальним шляхом, насамперед близькість кордонів із суміжними державами, які найчастіше є кінцевими її споживачами. Насамперед це характерно для лісокористувачів, які діють у рамках закону, дедалі більше витіс-

няються «чорними лісорубами», які працюють у складі організованих злочинних угруповань. Їхня діяльність є високоприбутковою, найчастіше здійснюється з використанням корупційних зв'язків у владних структурах. Вона може здійснюватися як цілком нелегально, так і шляхом надлишкового видобутку деревини на виділених на законних підставах ділянках та у прикордонних з ними ділянках. Діяльність організованих угруповань з незаконної порубки лісових ресурсів характеризується чітким розподілом ролей між учасниками угруповання, що ускладнює як виявлення кримінальних правопорушень, і припинення каналів збуту. Так, затримання осіб, які безпосередньо здійснюють вирубку дерев, становить проблему через їх мобільність та недостатню кількість працівників уповноважених органів, які здійснюють охорону лісу. Після укладання поваленої деревини в штабелі інша група осіб вивозить її за допомогою лісовозів, згодом матеріал складається і переміщається каналами збуту. Притягнення до відповідальності за ст. 246 КК України всіх учасників злочинного угруповання вимагає серйозних зусиль і спеціалізації саме в розслідуванні організованих форм злочинної діяльності, інакше до відповідальності найчастіше притягуються учасники першого етапу, які не встигли вчасно переховатися.

Суттєвий внесок у зниження рівня злочинних посягань на лісові ресурси шляхом припинення незаконного обігу деревини роблять спеціальні міжнародні та національні законодавчі заходи, вимогою яких є необхідність пред'явлення доказів легального походження деревини на всіх етапах її обігу. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки (далі – США) з 1900 р. діє закон Лейсі (Lacey Act), який забороняє оборот (зокрема, імпорту, експорту, перепродажу, купівлю та придбання) риби, диких тварин та рослин, які були вилучені, перебувають у власності, транспортувалися чи продавалися з порушенням законів США чи індіанців, і навіть міжнародну чи зарубіжну торгівлю цими ресурсами, здобутими чи перепроданими з порушенням законодавства країни чи зарубіжних нормативно-правових актів. Внесена у 2008 р. до цього закону поправка включила до переліку компонентів біологічного розмаїття, які підпадають під його регулювання щодо заборони їх імпорту, широкий спектр об'єктів рослинного світу та продукції з нього, включаючи товари, виготовлені з нелегально зрубанної деревини [4]. У Європейському Союзі з березня 2013 р. набрав чинності Регламент Європейського Парламенту та Європейської Ради № 995/210 [5], який забороняє продаж деревини та вироби з неї на внутрішньому ринку без пред'явлення документів, що підтверджують законність її переробки та заготівлі.

Ряд авторів як один з чинників, що визначають зростання екологічної злочинності загалом, відзначає досить низький рівень екологічної культури у суспільстві. Попередження екологічної злочинності є комплексним завданням, на вирішення якого необхідне застосування знань у сфері екології та кримінології, а й таких наук, як соціологія і психологія, оскільки у основі екологічних злочинів лежить деформація екологічного свідомості. Ефективність протидії злочинності проти довкілля залежить навіть від прийнятих у зв'язку з цим профілактичних заходів. Щодо організованої злочинності підвищення екологічної правосвідомості громадян дозволить зменшити кількість осіб, які можуть бути залучені до діяльності організованих злочинних угруповань.

Серед інших заходів слід зазначити необхідність вироблення єдиної державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю проти довкілля, а також проведення кримінологічної експертизи нормативних правових актів, що приймаються у сфері охорони довкілля, покликаної виявляти можливість використання прогалин у законодавстві з метою легалізації схем злочинної поведінки. Так, у Великобританії протягом останніх трьох десятиліть розвивається такий специфічний підхід, як оцінка ризику наслідків законодавства, що переносить методикку оцінки ризиків впливу на довкілля на оцінку ризиків прийняття нових нормативно-правових актів [6, с. 12-14]. Удосконалення потребує діяльність контрольно-наглядових органів у сфері дотримання екологічного законодавства.

Також варто відзначити, що організована екологічна злочинність на сучасному етапі носить чітко виражений транснаціональний характер. На міждержавному рівні такі злочинні спільноти виконують рекрутингові, організаційні, координаційні, управлінські функції щодо забезпечення злочинної діяльності злочинних об'єднань та захисту їх членів від кримінального переслідування [7, с. 173].

Ефективність боротьби з таким видом організованої злочинності безпосередньо залежить від зусиль щодо її нейтралізації на всіх етапах вчинення кримінальних правопорушень. Важливу роль тут відіграє об'єднання зусиль правоохоронних та правозастосовних органів різних держав щодо припинення екологічно злочинної поведінки, нейтралізації всіх етапів реалізації кримінального правопорушення: планування, незаконного видобутку природних ресурсів, транспортування, збуту, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Ліквідація економічної основи діяльності злочинних угруповань, зниження її прибутковості є запорукою успіху у боротьбі з нею. Удосконалення міжнародного законодавства у цій

сфері дозволить створити на рівні окремих держав комплексну систему заходів протидії організованій злочинності проти довкілля та уніфікувати національні законодавчі системи (термінологію, склади, а також санкції, які застосовуються до вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля організованими групами).

За таких обставин очевидно є важливість вироблення єдиної концепції, комплексного підходу, спланованих та послідовних дій [8, с. 143] з протидії екологічним правопорушенням на міжнародному та національному рівні. Так, у травні 2021 року Європейського Союзу затвердив пріоритети у боротьбі із серйозною та організованою злочинністю на наступні чотири роки, до яких віднесено й екологічні злочини. Пріоритети заплановано реалізувати в період з 2022 по 2025 рік у рамках «Європейської міждисциплінарної платформи проти кримінальних загроз» (EMPACT) [9].

Необхідність та важливість удосконалення законодавства стосується не лише України та інших країн, що перебувають у стані конфлікту, а й решти світу. Міжнародній спільноті варто сфокусуватись на формуванні чіткого розуміння норм права, присвячених кримінальним правопорушенням проти довкілля, з урахуванням того, що така шкода носить переважно транскордонний характер. Налагодження співпраці у переслідуванні злочинців є важливим кроком до збереження навколишнього середовища, забезпечення безпеки життя і здоров'я теперішнього та майбутніх поколінь.

Висновки. Таким чином, сучасній екологічній злочинності характерне виникненням нових форм злочинної поведінки, удосконалення способів вчинення кримінальних правопорушень, підвищення участі організованих злочинних груп та спільнот у їх вчиненні. Структура та характер окремих кримінальних правопорушень проти довкілля (ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» КК України; ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин» КК України; ст. 240-1 «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину») має чітко виражений регіональний характер, що пояснюється насамперед наявністю на певній території природних ресурсів та близькістю до державних кордонів.

До характерних ознак сучасної злочинності проти довкілля відносяться: довговічність і стабільність злочинної організації, здатність до мінімізації ризиків, що виникають у зв'язку з її функціонуванням; довгострокове планування діяльності; залучення фізичних осіб та комерційних структур; створення злочинних мереж; орієн-

тованість ринку (зокрема й нелегального); наявність корупційної складової. Транснаціональна організована екологічна злочинна діяльність здійснюється за такими ключовими напрямками, як незаконна діяльність у сфері лісозаготівлі, незаконне видобування корисних копалин, бурштину, їх подальший збут.

Важливу роль у протидії організованій злочинності у сфері довкілля відіграє об'єднання зусиль правоохоронних та правозастосовних органів різних держав щодо припинення протиправної поведінки, нейтралізації всіх етапів вчинення кримінального правопорушення: планування, незаконного видобування природних ресурсів, транспортування, збуту, легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Ліквідація економічної основи діяльності злочинних угруповань, зниження її прибутковості, є запорукою успіху у боротьбі з нею. Удосконалення міжнародного законодавства дозволить створити на рівні окремих держав комплексну систему заходів протидії організованій екологічній злочинності та забезпечити уніфікацію національних законодавчих систем з позиції термінології, складів, а також санкцій, які застосовуються за вчинення організованими групами кримінальних правопорушень проти довкілля.

Література

1. Заїчко О. В. Сучасний стан незаконної порубки лісу в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 161–165.
2. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харувів : Вид. СПД ФО Вапнярчук НМ, 2005. 128 с.
3. Невтішні прогнози вирубки карпатських лісів: повені, посухи та знищення фауни. *Zik.UA* URL: http://zik.ua/news/2016/03/03/nevtishni_proгноzy_vyrubky_karpatskyh_lisiv_poveni_posuhy_ta_znyshchennya_677740. (дата звернення 26.03.2024)
4. The Lacey Act, 1900. URL: <https://forestlegality.org/policy-law/us-lacey-act> (дата звернення 26.03.2024)
5. Регламент Європейського Союзу про лісоматеріали EUTR. URL: <https://ua.bmcertification.com/reglament-%D1%94vropeyskogo-soyuzu-pro-1%D1%96somater%D1%96ali-eutr/> (дата звернення 26.03.2024)
6. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України : аналіт. доп. / [Резнікова О. О., Войтовський К. Є., Лепіхов А. В.]; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2020. 84 с.
7. Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип 149. С. 168–184. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.200724>.
8. Турлова Ю.А. Протидія екологічній злочинності: поняття, мета та завдання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 1. С. 143–147.
9. Delegations will find in the Annex the Council conclusions setting the EU's priorities for the fight against serious and organised crime for EMPACT 2022-2025. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8665-2021-INIT/en/pdf> (дата звернення 26.03.2024)

Анотація

Марко С. І., Заїка С. О. Заходи протидії організованим злочинності проти довкілля в Україні. – Стаття.

Кримінальні правопорушення проти довкілля – це постійно прогресуюча форма злочинної активності, суспільна небезпека якої часто недооцінюється. Зроблено висновок, що структура та характер окремих кримінальних правопорушень проти довкілля здебільшого має регіональний характер, який визначається такими параметрами, як наявність на певній території природних ресурсів, близькість державних кордонів, ефективність діяльності природоохоронних та правоохоронних органів. Організована екологічна злочинність, поряд із екологічним тероризмом та воєнними злочинами, становить значну загрозу національній безпеці. До її характерних ознак відносяться: довговічність і стабільність злочинної організації, яка в більшості випадків ефективно з організаційної та економічної точки зору управляє комплексом кримінальних дій, має здатність до мінімізації ризиків, що виникають у зв'язку з цим; довгострокове планування діяльності; залучення фізичних осіб та комерційних структур; створення злочинних мереж; орієнтованість ринку (зокрема й нелегального); корупційна складова діяльності. Транснаціональна організована екологічна злочинна діяльність здійснюється за такими ключовими напрямками, як незаконна діяльність у сфері лісозаготівлі, незаконне видобування корисних копалин, бурштину, їх подальший збут.

Важливу роль у боротьбі з організованою злочинністю у сфері довкілля відіграє об'єднання зусиль правоохоронних та правозастосовних органів різних держав щодо припинення протиправної поведінки, нейтралізації всіх етапів вчинення кримінального правопорушення: планування, незаконного видобування ресурсів, транспортування, збуту, легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Наголошено, що ліквідація економічної основи діяльності злочинних угруповань, зниження її прибутковості, є запорукою успіху у боротьбі з нею. Наведено аргументи, що удосконалення міжнародного законодавства дозволить створити на рівні окремих держав комплексну систему заходів протидії організованій екологічній злочинності та забезпечити уніфікацію національних законодавчих систем з точки зору термінології, складів, а також санкцій, які застосовуються за вчинення вчинення організованими групами кримінальних правопорушень проти довкілля.

Ключові слова: організована злочинність, екологія, кримінальні правопорушення проти довкілля, незаконна порубка, збройний конфлікт протидія.

Summary

Marko S. I., Zaika S. O. Measures to combat organized environmental crime in Ukraine. – Article.

Criminal offenses against the environment are a constantly progressive form of criminal activity, the public danger of which is often underestimated. It was concluded that the structure and nature of certain criminal offenses against the environment are mostly regional in nature, which is determined by such parameters as the presence of natural resources in a certain territory, the proximity of state borders, the effectiveness of environmental protection and law enforcement agencies. Organized environmental crime, along with environmental terrorism and war crimes, poses a significant threat to national security. Its characteristic features include: durability and stability of a criminal organization, which in most cases effectively manages a complex of criminal activities from an organizational and economic point of view, has the ability to minimize the risks arising in connection with this; long-term activity planning; involvement of individuals and commercial structures; creation of criminal networks; orientation of the market (in particular, the illegal one); corruption component of activity. Transnational organized environmental criminal activity is carried out in such key directions as illegal activity in the field of logging, illegal mining of minerals, amber, and their subsequent sale.

An important role in the fight against organized crime in the field of the environment is played by the unification of the efforts of law enforcement and law enforcement agencies of various states to stop illegal behavior, neutralize all stages of committing a criminal offense: planning, illegal extraction of resources, transportation, sale, legalization (laundering) of income received criminally. It was emphasized that the elimination of the economic basis of the activity of criminal groups, the reduction of its profitability, is the key to success in the fight against it. Arguments are given that the improvement of international legislation will allow creating a complex system of measures against organized environmental crime at the level of individual states and ensure the unification of national legislative systems in terms of terminology, compositions, as well as sanctions that are applied for the commission of criminal offenses against the environment by organized groups.

Key words: organized crime, ecology, criminal offenses against the environment, illegal logging, armed conflict, counteraction.